

Sunna Kovanen^a

Elinkeinotoiminnan käytännöt ja reilun siirtymän mahdollisuudet Portugalin supistuvalla maaseudulla

Livelihood practises and the possibility of just transition in a shrinking rural region in Portugal

This article explores the relations and tensions between sustainable livelihood practises, rural shrinkage and its capitalocentric interpretations in rural development policy and everyday life. It asks, whether eco-social livelihoods can enhance a just transition in a shrinking rural region, and what kind tensions between eco-social livelihoods and regional development institutions emerge, as new, political practices of providing livelihoods spread and challenge the capitalocentric development conceptions. Empirically, the work of three livelihood providers in the Alentejo region of Portugal was studied with the help of focused ethnography, qualitative interviews and document analysis. Eco-social livelihoods can contribute to a just transition by engaging young, educated activists and global citizen networks in rural economies. Livelihood providers face a challenge, however, to address the lack of basic services and stable employment. In doing so they can become broadly accessible spaces of learning to practice economic responsibility and sustainable well-being. This opportunity is so far overlooked in institutionalised, capitalocentric regional development practice, where the central problem of rural development is defined in terms of a relative decline. Shrinking through an economic crisis may facilitate institutional support for a rapid upscaling of eco-social livelihoods, but it may risk undermining their stability.

Keywords: regional development, degrowth, shrinking, livelihoods, practice theory

Johdanto

Ekohyvinvointivaltiotutkimus on kiinnostavasti avannut keskustelua valtiollisten hyvinvointijärjestelmien ja -käsitusten globaalista kestävydestä, oikeudenmukaisuudesta sekä muutoksen tarpeesta (Hirvilammi ym. 2016; Büchs & Koch 2017; Hirvilammi &

^a Leibniz-Institute for Regional Geography, Brandenburg University of Technology Cottbus-Senftenberg, sunna.kovanen@b-tu.de

Joutsenvirta 2020; Zimmermann & Graziano 2020). Hyvinvointipolitiikka on perinteisesti nähty valtion tehtävänä, ja sen onnistumista myös usein mitataan kansallisella tasolla (Büchs & Koch 2017, 63). Kysymys alueellisten erojen vaikutuksesta siirtymäpolitiikan mahdollisuuksiin on kuitenkin jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka perinteinen aluepolitiikka ja sen oikeutus syrjäseuduilla perustuvat siirtymäkeskusteluun verrattuna hyvin toisenlaisille oletuksille. Globaalisti oikeudenmukaisia ilmastotavoitteita ei voida realistisesti saavuttaa, jos talouden ympäristökuormaa ja resurssien käyttöä ei lasketa merkittävästi (Koch 2018; Vadén ym. 2019). Tämä vaatisi hallittua materiaalisen kulutuksen laskua, eli oikeudenmukaista degrowth- tai kohtuutalouden ohjelmaa kaikilla hallinnon tasoilla. Suomessa degrowth on ollut Lehtisen (2019) mukaan kuitenkin ”*joko vieras ajatuskulku tai ei-toivottu tila, ja paikallistalouden supistuminen on kertonut hallitsemattomista kehityskuluista.*” Huomio koskee erityisesti syrjäseutuja, joiden kehityskeskustelua on tyypillisesti määrittänyt huoli julkisen sektorin ja markkinatoimijoiden vetäytymisestä kasvukeskuksiin. Globaalista ilmastotutkimuksesta katsottuna ei ole epäselvyyttä läntisen Euroopan maiden suhteettoman suuresta elintasosta (Hirvilampi 2015, 47, 78; Hickel 2021), mutta maiden sisäisessä, alueellisessa vertailussa kysymys oikeudenmukaisesta ja kohtuullisesta kehityksen tasosta mutkistuu.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa maaseudun supistumisen kokemuksia ja sitä, miten niiden kapitalosentriset tulkinnat kytkeytyvät reilun siirtymän mahdollisuuksiin ja käytäntöihin. Kapitalosentrismi on Gibson-Grahamin (2006, 55) luoma käsite, joka kuvaa yksinkertaisesti ilmaistuna ”*kapitalististen prosessien, käytäntöjen ja subteiden ensisijaistamista taloutta koskevassa ajattelussa, tutkimuksessa, puheessa ja politiikassa*” (Alhojärvi 2021). Aluesuunnittelun tutkimus on kehittynyt vahvassa kytköksessä kansallisvaltion intresseihin ja sen tehtävänä on ollut edistää teollista modernisaatiota ja taloudellista vaurautta, minkä vuoksi talouskasvu nähdään aluekehityksessä usein nykyäänkin edellytyksenä kaikille muille politiikkatoimille (Lehtinen 2019; Schulman 2020).

Lähestyn siirtymän mahdollisuuksia ekososiaalisten elinkeinojen näkökulmasta, mikä tarkoittaa tässä pyrkimystä ekologisesti kestäväan ja sosiaalisesti oikeudenmukaiseen elinkeinojen ja peruspalveluiden tuotantoon. Ekososiaalinen elinkeinotoiminta on nähty esimerkkinä taloudesta, jossa monimutkaiset globaalit keskinäisriippuvuudet otetaan mahdollisimman hyvin huomioon (Seyfang & Haxeltine 2012; Johanisova & Fraňková 2017) ja joka sallii talouden toimijoiden neuvotella kestäväan hyvinvoinnin merkityksistä ja toteuttamisen tavoista (Aho 2021). Siksi ekososiaalisessa elinkeinotoiminnassa voivat potentiaalisesti myös konkretisoitua jännitteet supistumisen eri merkitysten ja kokemusten välillä.

Analysoin ekososiaalisten elinkeinojen muutospotentiaalia käytäntöteorioiden avulla. Tunnistan elinkeinotoiminnasta poliittisia käytäntöjä, eli konkreettisia ja merkityksellisiä toimia, joiden kautta ihmiset pyrkivät reflektoidaan ja muuttamaan siihenastisen toimintansa rutiineja ja sääntöjä (Dünckmann & Fladvad 2016). Konkreettisesti tässä tutkimuksessa poliittiset käytännöt tarkoittavat esimerkiksi hajautetun itseorganisoidumisen ja maatalousekosysteemiä uudistavan viljelyn käytäntöjä, joihin talouden toisin tekeminen – talouden ekologista ja sosiaalista kestävyyttä sekä oikeudenmukaisuutta edistävät arvot ja periaatteet – kiteytyvät. Käytäntöjen seuraaminen auttaa tunnistamaan vähittäisen muutoksen etenemistä, mutta myös sitä, miten muutosta jarruttava institutionaalinen valta ja kapitalosentrisen talouskäsitys konkretisoituvat kehollisessa vuorovaikutuksessa. Seuraan siksi käytäntöjä paitsi elinkeinotoimijoiden päivittäisessä työssä, myös niiden vuorovaikutuksessa aluekehityksen instituutioiden kanssa. Aluekehityksen instituutiot viittaavat tässä vakiintuneeseen, julkishallinnon keskeisesti säätlemään ja yleisesti hyväksytyyn aluekehitystyöhön sekä sitä toteuttaviin organisaatioihin, joiden tehtävänä on perinteisesti ollut valtion hyvinvointi- ja kehityspolitiikan toteutus alueellisella tasolla (Pike, Rodríguez-Pose & Tomaney 2006, 124). Tutkimus pyrkii vastaamaan tarkemmin seuraaviin kysymyksiin:

- Miten ekososiaalinen elinkeinotoiminta voi edistää reilua siirtymää supistuvan maaseudun oloissa?
- Millaisia jännitteitä ekososiaalisen elinkeinotoiminnan ja aluekehityksen instituutioiden välillä ilmenee, kun kapitalosentrismää haastavat poliittiset käytännöt valtavirtaistuvat?

Tämän tutkimuksen kontekstina on Alentejon alue kaakkois-Portugalissa. Alentejon alueen harvan asutuksen, ikääntymisen ja saavutettavuuden haasteet ovat ajankohtaisia myös Suomen maaseudulla, ja aluekehityksen rahoitus, keinot ja diskurssit ovat EU:n yhteisen aluepolitiikan ansiosta hyvin verrattavissa. Euroopan maiden ympäristö- ja hyvinvointipolitiikan vertailussa Portugalin on toisaalta todettu kehittyneen Suomea ekologisemmin, mitä on selitetty maan alemmalla bruttokansantuotteella (Koch & Fritz 2014; Zimmermann & Graziano 2020). On siten kiinnostavaa tutkia, miten ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä elinkeinoja ja palveluntuotantoa voi vakiintua verrattain köyhemässä maassa ja alueella ja miten alueelliset kehityserot ja supistuminen tähän vaikuttavat. Vaikka Portugalin kansallinen hyvinvointijärjestelmä on perinteisesti hyvin erilainen kuin Suomessa, yhtäläisyyksiä maiden välillä voi nähdä erityisesti uusien, ekologisten elinkeinojen ja paikallispalveluiden kehitymisessä. Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty laadullisesti vuonna 2019 osana EU-rahoitteista RurAction hanketta.

Kuvaan seuraavaksi, miten reilua siirtymää on tutkittu alue- ja maaseudun kehittämisen sekä supistumisen näkökulmista. Lisäksi esittelen ekososiaalisen elinkeinotoiminnan eräänä siirtymän katalysaattorina. Ennen metodologista kuvausta ja aineiston analyysiiä esittelen käytäntöteoreettista lähestymistapaa. Lopuksi pohdin tulosten näkökulmasta sitä, miten supistumisen historia ja sen kapitalosentrinen perintö kytkeytyvät ekososiaalisen elinkeinotoiminnan edistämiseen, ja mitä se voi tarkoittaa siirtymäpolitiikan kannalta.

Alueellisen kilpailun tappion kääntämisestä kestäväen hyvinvoinnin tulevaisuuteen

Tämä tutkimus lähestyy reilun siirtymän ja aluekehityksen kytköstä de- ja post-growth keskustelujen näkökulmasta. Degrowth-tutkijat kritisoivat kehityksen esittämistä lineaarisena ja universaalina kapitalistisen markkinatalouden laajentumisen prosessina, mikä on oikeuttanut sekä kehityspolitiikan tuomat ympäristötuhot, että muiden, hankalasti kaupallistettavien elämäntapojen marginalisoimisen ”vanhanaikaisina” ja ”hyödyttöminä” (Rahnema 1997, x–xi; Pike, Rodríguez-Pose & Tomaney 2006; Gibson-Graham 2011). Sen sijaan muun muassa Gibson-Grahamin (emt.) hahmottelema moninaisen talouden (*diverse economies*) tutkimussuuntaus sekä kehityksen jälkeinen ja sen ohitse katsova tutkimus (*post-development*¹) (Alhojärvi 2021) muistuttavat, että kaikki taloudellinen toiminta nojaa edelleen enemmän-kuin-kaupallisille suhteille, kuten vaihdolle ja lahjoituksille, hoivalle, talkooyölle, julkiselle tuelle, metsästykselle, keräilylle ja niin edelleen. Sen sijaan monet markkinatalouden kehitystoimet, esimerkiksi kaivostoiminta, massaturismi ja kokopäiväiseen palkkatyöhön velvoittava sosiaalipolitiikka, joko keräävät lisäarvonsa tämän yhteisvaurauden pohjalta tai ehkäisevät ja haittaavat näiden käytäntöjen toimittamista, vaikka niistä saatu hyvinvointi saattaisi olla pitkäaikaisesti ekologisesti kestävämpää ja sosiaalisesti mielekkäämpää (Hirvilampi & Joutsenvirta 2020; Hyvärinen 2020b).

Degrowth on visio demokraattisesta siirtymästä, jossa materiaalsen kulutuksen laskun tulisi kohdistua ennen kaikkea globaalisti vauraimpiin väestönosiin ja saastuttavaan teollisuuden julkisten investointien sijaan (Schneider, Kallis & Martinez-Alier. 2010,

¹ Kehityksen jälkeinen tutkimus tarkoittaa yhtäältä pyrkimystä siirtyä kehityksen *jälkeiseen aikaan* ja jättää taakse hegemoninen, kestävätköön politiikka, jotta tilalle voi luoda parempaa. Toisaalta se tarkoittaa kasvu- ja kehityspolitiikan *jälkien* tunnistamista, jotka vaikuttavat vaihtoehtojen rakentamiseen pitkälle tulevaisuuteen.

516; Fletcher ym. 2019). Kysymykseen siitä, miten tämä visio suhtautuu historiallisesti perittyihin alueellisiin kehityseroihin tai supistumisen ja laman negatiivisiin kokemuksiin ja tulkintoihin, ei ole maaseudun degrowth-tutkimuksissa tartuttu. Uusia paikallistaloudellisia visioita koskevat tutkimukset ovat usein yleisluontoisia (Vetter & Schmelzer 2020) tai ne käsittelevät suhteellisen vauraita ja tiuhaan asuttuja alueita (Gibbs & O'Neill 2017; Hahne 2018; Tschumi ym. 2020) sekä etuoikeutettuja ihmisryhmiä (Orria & Vincenzo 2017; Cunha, Kastenholz & Carneiro 2020). Moninaisen talouden tutkimukset ovat sen sijaan lähestyneet myös rakennemuutoksen kokemuksia entisillä teollisuusalueilla ja näiden kokemusten myötä muodostuvaa taloudellista toimijuutta (Gibson-Graham 2006, 32–41; Miller 2019). Alhojärven (2021) mukaan näissä diskursseissa on kuitenkin tavattu siirtyä liiankin vaivattomasti kapitalosentrismin kriitistä toivorikkaiden vaihtoehtojen positiiviseen vahvistamiseen.

Pyrin siksi seuraavaksi hahmottamaan mahdollisia kapitalosentrisen kehityspolitiikan ja supistumisen tulkintojen jättämiä jälkiä reilun siirtymän tiellä. Tarkastelen ensin julkista aluekehitystyötä. Kapitalosentrisessä kehityksessä hegemonisten instituutioiden, kuten valtion ja pääoman, oletetaan hallitsevan kehitystä rationaalisen laskelmoinnin ja teknologisten innovaatioiden avulla. Näin ollen myös aluekehityspolitiikassa on etsitty varmaa tulevaisuutta vahvojen talousteorioiden ja kansainvälisten sijoitusten globaalisti yleispätevinä pidetyistä menestysresepteistä (Jauhiainen & Niemenmaa 2006, 103–113). Samoin uusimmat siirtymäohjelmat sekä EU:n että Suomen tasolla nojaavat edelleen epärealistisiin ja perusteettomiin odotuksiin valtiollisesti ohjatuista teknologisen irtikytkennän sekä talouskasvun mahdollisuuksista (Koch 2018, 37; Vadén ym. 2019). Vasta viime aikoina myös aluekehitystutkimuksessa on alettu kyseenalaistaa taloudellisen vaurauden ja tuottavuuden mielekkyyttä ensisijaisina alueiden pärjäämisen mittareina (OECD 2018). Tilalle on esitetty paikkapohjaista ja alueelliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvaa politiikkaa, jossa kehityksen tavoitteet ja ratkaisut nähdään moninaisina ja neuvoteltavina ja jossa supistuminen on neutraali lähtökohta, ei epäonnistumisen merkki (Jones ym. 2018; Donner-Amnell 2020). Esimerkiksi Donner-Amnellin (emt.) on hahmotellut sitä Kainuun tapauksessa, mutta artikkelissa esitetyt ratkaisut nojaavat edelleen globaalin suurpääoman, kuten googlen investointeihin, eikä analysissa kyseenalaisteta sijoituksen etiikkaa taikka työn sisältöjen ekologista ja sosiaalista mielekkyyttä. Tämä eettisen kysymisen ja totutun toistamisen sekoittuminen kehityspolitiikan uudelleen asemoinneissa lienee osa sitä kapitalosentrisen perinnön hankaluutta, josta jokainen uusi vaihtoehto väistämättä ponnistaa (Hyvärinen 2020b, 22; Alhojärvi 2021).

Toiseksi, sokeutta kasvukeskeisyydelle ja globaaleille keskinäisriippuvuuksille voi ymmärtää myös arjen kokemusten näkökulmasta. Mohn (2020) ja Canavan (2014) ovat raportoineet periferisyyden tunteista ja tulevaisuudenpelosta hiipuvan massaturismin ja hiilikaivosteollisuuden alueilla. Canavanin (2014) mukaan pienimuotoinen turismi ei ole tuonut alueen asukkaille massaturismin veroista kokemusta oman seudun merkityksestä eikä se ole poistanut palveluiden sulkeutumisen aiheuttamaa pettymystä. Mohnin (2020) mukaan kaivosteollisuuden työntekijät kokevat alan huonon maineen epäreiluna suhteessa sen hyviin työehtoihin. Mielikuvaa oman alueen merkityksettömyydestä lisää maaseutuun kohdistuva uutisointi konservatiivisista kehityskuluista ja haja-asutuksen ongelmallisuudesta dynaamisiin kaupunkiseutuihin verrattuna (Christmann 2017; Lange & Bürkner 2020). Kapitalosentrisen kehityskäsitys pitää sisällään passivoivan, alentavan suhtautumisen kapitalismin periferioihin ja niiden asukkaisiin, minkä mukaan taloudellisen kehityksen keskuksissa tiedetään joka tapauksessa paremmin, mitä muut alueet ja ihmiset pärjätäkseen tarvitsevat (Gibson-Graham 2006, 33).

Kaikissa yllä mainituissa tulkinnoissa huolta supistumisesta ei voi selittää vain materiaalisen elintason laskulla, vaan elämänlaadun, paikan arvon sekä kollektiivisen identiteetin ja toimintamahdollisuuksien menetyksellä kapitalistisen markkinatalouden ja kansallisvaltion määrittämässä merkityksessä. Tässä kehityksessä hyvinvoinnin

kokemus voi olla riittämätön suhteessa valtavirtaiseen käsitykseen hyvästä elämästä, vaikka globaalisti katsottuna sen ylläpito vaatisi tuhoisaa resurssikuormaa (Hirvilampi 2015, 47, 78; Büchs & Koch 2017, 69). Erityisen haastavaa supistumisen kokemuksen toiveikkaasta uudelleentulkinnasta tekee se, että maaseudulla nuori ja koulutettu väestö vähenee usein samanaikaisesti julkisen sektorin ja markkinatoimijoiden kanssa. Degrowth-aloitteet ponnistavat sen sijaan tyyppillisesti kriittisten ideoiden ja toimijaryhmien toisiaan ruokkivista rönsyistä. Tämä analyysi sopii päällisin puolin myös Suomeen, jossa moninaisen talouden projekteja on syntynyt harvaan asutun maaseudun kontekstissa ennen kaikkea valtakunnanlaajuisten ja kansainvälisten verkostojen avulla².

Moninaisten, supistumisesta ponnistavien ja globaalisti oikeudenmukaisten kehityskulkujen vahvistamiseksi lienee syytä ottaa yllä kuvattu hidas luopuminen aluetalouden kilpailuvoitoista, niin menneistä kuin luvatuista, vakavasti. Seuraavaksi tarkastelen maaseudun ekososiaalista elinkeinotoimintaa yhtäaikaisena pyrkimyksenä edistää näitä edellä mainittuja kehityskulkuja, taata osallistujien materiaallinen perusturva sekä rohkaista heitä vaikuttamaan kykijensä mukaan ja omassa arjessaan hyvinvointinsa edellytyksiin.

Ekososiaaliset elinkeinot maaseudulla

Degrowth- ja siirtymätutkimusten mukaan itseorganisoitunut, paikallisesti juurtunut ja laajasti verkottunut tuotanto voi edistää yhteiskuntien ja ympäristöjen sopeutumista ja uudistumiskykyä ekologisen tasapainon heikentyessä (Seyfang & Haxeltine 2012, Hirvilampi 2015, 36). Ekososiaalinen elinkeinotoiminta tarkoittaa tällaista pienimuotoista mutta verkostoitunutta tuotantoa, joka vastaa tekijöidensä perustarpeisiin. Samaa ilmiötä kuvataan tutkimuksissa useilla eri käsitteillä, kuten yhteiskunnallisena ja ekologisena yrittäjyytenä, pienosuustoimintana, sosiaalisina innovaatioina ja elävänä taloutena. Nojaan tässä tutkimuksessa Milleriä (2019, 148) ja Johanisovaa ja Fraňkovaa (2017) mukailien ekososiaalisen elinkeinotoiminnan käsitteeseen. Se ei ole tiettyä organisaatiomuotoa, vaan kiinnittää huomion ensisijaisesti toiminnan sisältöön ja arvopohjaan; elämisen keinoihin ekologisesti ja sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla (emt.). Ilmiö paikantuu elävän ja moninaisen talouden piiriin (Gibson-Graham ym. 2019), mutta elinkeinotoiminnan käsite tarkoittaa huomion pitkäjänteisen, laillisesti järjestäytyneeseen pyrkimykseen turvata osallistujien elanto tai peruspalvelut (Houtbeckers 2018). Käsite onkin luonteva valinta, kun kiinnostuksen kohteena on siirtymän kannalta tärkeiden rakenteiden luominen ja vakiinnuttaminen yhteistyössä aluekehityksen ja hyvinvointivaltion instituutioiden kanssa.

Maaseudulla käytännön esimerkkejä on tunnistettu energia- ja ruokaomavaraisuuden (Kunze & Becker 2015; Houtbeckers & Kallio 2019), kumppanuusviljelmien (Cameron 2015), monikäyttöisten etätyö-, yhteistoimisto-, kulttuuri ja yhteisasuintilojen (Kroiss & Klafft 2020), käsityöläisperinteen ja korjaustyön elvyttämisen (Hahne 2018, 54) sekä lähimatkailemisen (Cunha ym. 2020) piiristä. Myös paikallisvaluuttoja on pohdittu rahoituksen lähteenä (Eskelinen 2020, 41) ja kimpakyytejä julkisen liikenteen täydentäjänä (Venäläinen, 2020). Moninaisen talouden näkökulmasta vaihtoehtoja ei pidä kuitenkaan lähestyä universaalina ratkaisuna tai selkeänä moraaliohjeena, vaan keinona ylipäättään tunnistaa markkinasuhteiden häivyttämät keskinäisriippuvuudet ja opetella vaalimaan niitä osana oman ja yhteisen elämän ylläpitoa (Miller 2019, 173; Hyvärinen 2020a, 87). Talouden toimijat etsivät kulloiseenkin tilanteeseen ja ympäristöön sopivia ratkaisuja yhdessä neuvotellen, ja tämä keskinäisen oppimisen ja toisten tarpeille herkistymisen prosessi on keskeinen osa muutosta (Cameron 2015).

Erityisen lupaavana syrjäseutujen kannalta on pidetty sitä, että ekologisen yrittäjyyden ja omaehtoisen ruoantuotannon on todettu vetävän uusia, aktiivisia asukkaita maaseudulle niin Euroopassa yleisesti kuin Portugalissa erityisesti (Cunha ym. 2020; Oliveira & Penha-

² Ks. esim. Mustarinda (<https://www.mustarinda.fi/>); Omavaraopisto (<https://omavaraopisto.fi/>); Kohtuusliike (<http://www.kohtuusvaarassa.com/>)

Lopes 2020). Nuorten maallemuuttoa pidetään tutkimuskirjallisuudessa hyvänä asiana itsessään, mutta sen lisäksi heidän ajatellaan tuovan maaseudun talouteen ”uudenlaista” innovatiivisuutta, kosmopoliittisuutta, systeemikriittisyyttä ja laatu-tietoisuutta (Carfagna ym. 2014) Krügerin (2020) mukaan tämä ei kuitenkaan aina kulje käsi kädessä talouden ja kulutuksen kohtuullistamisen tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi innovatiivisuuden käsite ja sen poliittinen tuki asettuvat monin tavoin kasvukeskeisyyden jatkumolle arvottamalla uudistumisen tavoiteltavammaksi kuin jatkuvuuden, oikeudenmukaisuuden tai hitaan kehityksen. Herää kysymys, pystyvätkö uudet elinkeinotoimijat kääntämään edellisessä kappaleessa pohditun paikallisen tuotannon yhteiskunnallisen arvonmenetyksen inspiroivaksi muutokseksi, mitä lähestyn seuraavaksi käytäntöteorioiden näkökulmasta.

Ekosiaalisen elinkeinotoiminnan neuvottelu käytäntöjen näkökulmasta

Käytäntöteoriat ovat tässä tutkimuksessa keino kiinnittää huomio taloutta ja kehitystä koskevan tiedon muodostumiseen kehollisissa, ei-inhimillisissä ja materiaalisissa vuorovaikutuksessa (Houtbeckers & Kallio 2019, 150). Schmidin (2020) mukaan käytäntöteoreettinen lähestymistapa täydentää moninaisen talouden tutkimusta, jonka vahvuus on kapitalismin vaihtoehtojen diskursiivisessa performoinnissa. Sen sijaan materiaaliset ”*instituutit, infrastruktuurit ja resurssit, jotka kytkeytyvät transformatiiviseen maantieteeseen, jäsilitöivät sitä ja työntävät takaisin*” (emt. 107–108), ovat jääneet jälkimmäisessä keskustelussa vähemmälle huomiolle. Käytäntöteoriat voivat auttaa institutionaalisen vallan ymmärtämistä moninaisen talouden ontologiaan sopivalla tavalla, määrittämättä sitä lähtökohtaisesti paikallistasoa vahvemiksi tai suuremmiksi. Sen avulla pyrin ymmärtämään, miten tietyt talouden käytännöt ja käsitykset oikeasta kehityksestä ja sen toimijoista voivat vakiintua äärettömien keskinäisriippuvuuksien mahdollisuuksien joukosta (Miller 2019, 138).

Schmid ja Smithin (2020) mukaan hallintoa ja siirtymää tutkineet käytäntöteoriat ovat kuitenkin keskittyneet rutiininomaiseen toimintaan ohittaen kollektiivisen mobilisoinnin, oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin kysymykset. Siksi nojaan tässä teorioihin, jotka lähestyvät käytäntöjä refleksiivisen toiminnan, oppimisen ja perinnön näkökulmasta (Wenger 2008; Nicolini 2013; Houtbeckers & Kallio 2019). Analyttinen fokus on paitsi materiaalisessa toiminnassa, myös tulkitsemisen ja reflektoinnin diskursiivisissa käytännöissä sekä merkityksissä, jotka muodostuvat kehon, diskurssien, materiaalsen maailman ja aiempien kokemusten vuorovaikutuksessa. Tarkemmin ottaen seuraan niin sanottujen poliittisten käytäntöjen vuorovaikutusta vakiintuneiden taloudellisten ja institutionaalisten käytäntöjen kanssa. Poliittisilla käytännöillä tarkoitetaan niitä käytäntöjä, jotka kyseenalaistavat ja muuttavat toimintaa koskevia sääntöjä (Düncmann & Fladvad 2016; Schmid 2018). Tämän tutkimuksen määritelmässä reflektointi nähdään kehollisen ja materiaalsen vuorovaikutuksen prosessina, ei yksin käytäntöjen ominaisuutena. Pyrkimys on ymmärtää taloutta ja kehitystä koskevan asiantuntijuuden muodostumista, kun uudet käytännöt haastavat ja tekevät luutuneita ajattelun ja toiminnan kehyksiä näkyväksi (Lave & Wenger 1991, 52–53; Gherardi & Strati 2013, 6; Nicolini 2013, 78).

Myös organisaatiot ja instituutit voidaan ymmärtää ”*käytäntöjen muovaamina, subteellisen vakaina, jaettuihin oletuksiin perustuvina jatkumoina ja kuviona, joiden taustalla on joko tarkoituksenmukainen suunnittelu tai vähittäinen keuhkeytyminen*” (Bathelt & Glückler 2014, 346). Institutionaalista valtaa ei nähdä siten instituution omaisuutena, vaan tiettyjen käytäntöjen tiiviinä kytköksinä ja näiden kytkösten toistona, esimerkiksi lainsäädännön, julkisen rahoituksen, lobbauksen ja tiettyjen tutkimus- ja koulutusalojen vuorovaikutuksena (Schmid 2020, 104). Wengerin (2008, 165–175) mukaan institutionaalinen valta liittyy erityisesti jaetun yhteisen työn historiaan, siinä kertyvään tietoon, käytäntöjen merkityksiin ja käsitykseen oikeanlaisesta asiantuntijuudesta. Käytäntöön osallistuminen lisää ymmärrystä monimutkaisesta todellisuudesta sekä toiminnan moninaisista merkityksistä, ja ymmärrys lisää puolestaan vastuuntuntoa sekä vaikutusvaltaa muiden toimijoiden piirissä. Kaikilla

toimijoilla ei ole kuitenkaan symmetristä asemaa neuvotella käytäntöjen merkityksistä ja asiantuntijuudesta (Alhojärvi 2019). Hallinnon toimijoiden ei esimerkiksi tarvitse osallistua ekososiaalisten yritysten käytännön työhön kyetäkseen säätämään toiminnan reunaehjoja, vaan käytännön ”yläpuolella” olevan hallinnon oletetaan tietävän, miten parhaiten valvoa yhtäläisten oikeuksien tai hyvinvoinnin toteutumista koko maassa (Gibson-Graham 2006; Jones ym. 2019, 111–112). Näin ollen uusiin käytäntöihin on Wengerin (2008) mukaan helpointa suhtautua siten kuin vanhoihinkin yrittämättäkään ymmärtää niiden välittämiä uudenslaisia talouden ja työn merkityksiä taikka kysymyksiä, joita ne esittävät koko talouden ja hallinnan järjestykselle.

Tutkimusalue ja aineisto

Tutkimus on tehty Kaakkois-Portugalissa Alentejon alueella, Espanjan rajalla laadullisten teemahaastattelujen, fokusoidun etnografian (Knoblauch 2001) sekä dokumenttianalyysin avulla. Alentejo on pinta-alaltaan 31 500 km² ja se on väestötiheydeltään (22.2 hlö/ km²) Portugalin harvaan asutuin alue (Pordata 2021b). Maatalous, erityisesti korkin, viinin ja oliivin viljely on edelleen suurin työllistäjä (21 %). Tämän lisäksi ansiotöitä tarjoavat kaupan ja palvelualat, ja bruttokansantuotetta kasvattaa erityisesti valmistava teollisuus (Pordata 2021a). Maatalousmaa on jakautunut perinteisten suurtilojen ja pienien kotitarve- ja perheviljelmien välille. Moni suurtiloista kollektivisoitiin vuoden 1974 neilikkavallankumouksen seurauksena, mikä kuitenkin kumottiin myöhemmin perustuslain vastaisena. Viimeaikaiseen aluekehitykseen on vaikuttanut voimakkaasti vuonna 2002 valmistunut suuri tekojärvi ja sen varaan rakennettu vesivoima- ja kasteluverkosto, joka on avannut markkinat kansainvälisten yritysten harjoittamalle hyperintensiviselle, koneelliselle oliivin- ja kasvihuoneviljelylle. Portugalissa ei ole parlamentaarista aluehallinnon tasoa, vaan julkisesta aluekehitystyöstä vastaavat ensisijaisesti valtionhallinto ja kunnat.

Tutkimuksen aineisto on kerätty osallistumalla kolmen eri elinkeinotoimijan työhön. Toimijoiden valinta perustui taustaselvitykseen alueen moninaisista elinkeinoista, ja se noudattelee tämän tutkimuksen tarpeisiin sovellettuja, Johannisova ja Fraňková (2017) määrittelemiä ekososiaalisen elinkeinotoiminnan kriteereitä: niitä ovat itsenäiset organisaatiot ja verkostot, jotka järjestävät peruspalveluita ja -tuotantoa, eivät tavoittele ensisijaisesti yksityistä voittoa vaan noudattavat ekologisia ja yhteiskunnallisia päämääriä työssään, ja nojaavat myös eikaupallisiin resursseihin ja suhteisiin. Näiden kriteerien lisäksi tavoitteena oli keskittyä tutkimusalueelle tyypillisiin organisaatiomuotoihin sekä tärkeimpiin perinteisiin ja nouseviin tuotannonaloihin. Näin ollen tutkimukseen valikoitui päiväkotit, osuuskuntamuotoinen suurtila sekä pienten yrittäjäviljelmien verkosto. Moninaisen talouden tutkimus on usein tunnistanut jäsendemokraattiset osuuskunnat eettisiksi edelläkävijöiksi (Aho 2021), mutta Alentejon maaseudulla on myös paljon pien- ja perheyrittäjiä (Martins ym. 2008, 42). Tästä syystä tutkimuksen elinkeinotoimijat ovat hallintomuotonsa ja koonsa puolesta moninaisia. Ne eivät ole myöskään esimerkkejä reilun siirtymän hallitusta, kunnianhimoisesta tavoittelusta eivätkä ne asetu selkeästi ”marginaaliin” ”hegemonista” talousjärjestelmää vastaan (Miller 2019, 95–96), vaan ne kuvaavat ennemminkin siirtymää edistävien talouden käytäntöjen kehkeytymistä perinteisessä tuotannossa. Tutkimuksen elinkeinotoimijat esitellään taulukossa 1.

Metodologia ja analyysin kulku

Käytäntöteorioiden ja post-strukturalistisen epistemologian näkökulmasta tutkija ei voi tarkkailla maailmaa irrallaan siitä, vaan hän luo aktiivisesti tietoa ja maailmoja toiminnallaan, jolloin tieto on aina osittaista ja tilanteista (Geiselhardt ym. 2015, 363; Houtbeckers & Kallio 2019). Tässä tutkimuksessa kysymyksiä ei siksi määritetty tarkkaan ennalta, vaan ne nousivat kenttätöön ja analyysin vuorovaikutuksessa.

Taulukko 1. Tutkimuksen elinkeinotoimijat.

Table 1. Livelihood providers in the research.

	Organisaation muoto	Perustettu	Tavoite	Tuote/Palvelu	Koko
Osuus-kunta	Työ- ja jäsenosuuskunta	1800-luvulla, uudelleen-perustettu 2018 jäsenosuus-kuntana	Maatilan yhteis- vaurauden hoito, ekosysteemiä uudistava ruoan- tuotanto, alueen hyvinvoinnin ja kumppanuus- viljelyn edistäminen	Luomuliha ja luomuvihannes- tuotanto sekä prosessointi, kasvatusta ja koulutus, majoitus- toiminta	29 työntekijää, vaihtuva määrä harjoittelijoita ja vapaaehtoisia
Päiväkoti	IPSS, ”yksityisen sosiaalisen solidaarisuuden instituutio”	1934	Koulutusmah- dollisuuksien, sosiaalisen ja alueellisen oikeuden- mukaisuuden ja sivistyksen edistäminen	Päivähoito, ruokapalvelu alueen kouluille, läksykerho ekaluokkalaisille	40 työntekijää ja 5 hlö:n vapaaehtoinen hallitus
Yrtti- viljelmät	Perheviljelmien verkosto (yksityisyrittäjiä ja osakeyhtiöitä)	2008–2013	Ekologisen elämäntavan, toimeentulon ja työn tarjoaminen maaseudulla	Luomuyrtti ja niihin perus- tuvat tuotteet (öljy, mausteet, kosmetiikka)	Tyypillisesti 1–5 työntekijää

Aineisto koostuu 28 haastattelusta, etnografisen osuuden tutkimuspäiväkirjoista sekä erityisesti yrttiviljelysektorin kehittämiseen liittyvistä selvityksistä ja projektiraporteista. Etnografinen osuus kesti joka elinkeinotoimijan parissa noin kaksi viikkoa ja sisälsi osallistumista päivittäiseen työhön, kokouksiin ja yleisötapahtumiin. Haastatteluista 18 on tehty johtajien, työntekijöiden, asiakkaiden, vapaaehtoisten ja yhteistyökumppaneiden kesken ja 10 aluekehitystoimijoiden kanssa. Aluekehityksen instituutioiden haastatteluihin osallistui kuntien yhteistyöelimen, ministeriöiden alueosastojen, elinkeinoelämän edunvalvontaorganisaation, julkisten ja yksityisten toimijoiden yhteisen aluekehitysorganisaation, itsenäisen sekä leader-rahoitteen paikalliskehitysorganisaation, alueellisen sosiaalisten innovaatioiden kehityshankkeen sekä kunnallishallinnon ja -politiikan edustajia. Analyysissä esiintyvät henkilönimet on pseudonymisoitu. Haastattelut tehtiin englanniksi tai portugalkiksi tarvittaessa tulkin avustuksella, ja suomenkieliset sitaatit ovat omia käännöksiäni englannista.

Tutkimusotteena on ollut Nicolinin (2009) kuvailema ”lähelle kohdentamisen” ja ”kokonaisuusien havainnoinnin” vaihtelu. Fokusoitu etnografia on kohdentamisen metodi, joka sallii käytäntöjen tunnistamisen ja niihin osallistumisen tilanteissa vuorovaikutuksessa verrattain lyhyessä ajassa sen sijaan, että pyrkimyksenä olisi ymmärtää tutkimuskohteen merkitysmaailmaa kokonaisuudessaan (Noack & Federwisch 2019). Haastatteluiden ja dokumenttianalyysin avulla pyrin ymmärtämään aluekehityksen ja elinkeinotoiminnan kokonaisuuksia sekä erityisesti toiminnan motiiveja, tulevaisuuskuvia ja menneiden kokemusten tulkintoja. Analysoin kaikki aineistot tekstimuodossa MaxQDA-ohjelmiston avulla merkkiaamalla keskeisiä ja toistuvia tuotannon ja organisoimisen käytäntöjä, joissa talouden merkitykset ja vaikutukset tulivat näkyviksi. Ne ilmenivät esimerkiksi työtapojen reflektoinnissa, selittämisessä ja konflikteissa sekä vuorovaikutuksessa materiaalien ja ympäristöjen kanssa. Merkkasin myös hyvinvointiin, supistumiseen ja kehityskäsityksiin viittaavia tulkintoja, mitkä olivat huomion keskiössä erityisesti aluekehitystoimijoiden

haastatteluissa. Näiden haastattelujen sisältö ei keskittynyt talouden käytäntöihin toisin kuin elinkeinotoimintaa koskeva aineisto, koska ne oli alun perin tehty laajempaa tutkimusta varten ja työryhmän kanssa. Analysoin kuitenkin käytäntöjen tulkintaa ja kehystämistä myös aluekehitystoimijoiden haastatteluista, kun elinkeinotoiminnasta tunnistetut käytännöt keskusteluun ilmaantuivat. Määritin keskeisiä koodeja löyhästi ennalta teorian pohjalta, mikä auttoi tunnistamaan kapitalosentrismia tukevia taikka sitä nyrjäyttäviä tulkintoja (esimerkiksi vertailu keskus- tai kaupunkialueeseen, yksityiseen voitontavoitteluun keskittyvän toiminnan ensisijaistaminen tai kyseenalaistaminen), mutta lisäsin ja muokkasinkin niitä myös analyysin edetessä. Analysoin jokaisen elinkeinotoimijan sekä aluekehityksen instituutioiden ensin erikseen, jonka jälkeen hahmotin yhtäläisyyksiä niiden välillä ja yhdistin koodeja uudelleen toistuvien ilmiöiden ympärille.

Seuraava osio käsittelee empiirisiä tuloksia. Analysoin ensin käytännön toimijoiden näkökulmasta sitä, miten poliittisten käytäntöjen neuvottelu ruohonjuuritasolla ja arjen työssä vaikuttaa ekososiaalisten elinkeinojen ja siirtymän edellytyksiin. Toiseksi kuvaan, mitä jännitteitä ekososiaalisen elinkeinotoiminnan ja aluekehityksen instituutioiden välillä syntyy käytäntöjen valtavirtaistumisen myötä. Analysoin jännitteitä yrittäjäsektorin kehitysprosessissa sekä aluekehitystoimijoiden haastatteluissa. Supistumisen kokemukset olivat läsnä koko aineistossa ja määrittivät osaltaan kohtuullisen toimeentulon, kulutuksen ja talouden merkityksiä ja mahdollisuuksia.

Poliittisten käytäntöjen neuvottelu arjen yhteistyössä ja elinkeinotoiminnan oikeutus

Elinkeinotoimijoiden pyrkimyksenä oli edistää oikeudenmukaista ja ekologista kehitystä luomalla uusia työn ja palvelun muotoja maaseudulle. Tämä taloudellisen toiminnan vastuu konkretisoitui tuotannon ja päätöksenteon poliittisissa käytännöissä, joiden avulla aktiivit pystyivät huomioimaan oman toimintansa yhteiskunnalliset ja ekologiset vaikutukset päivittäisessä työssään. Poliittiset käytännöt eivät kuitenkaan olleet millään alalla itsestäänselvyys, vaan niiden vakiintuminen osaksi heterogeenisten työryhmien toimintaa osoittautui hitaaksi prosessiksi. Sitä haastoivat supistumisen ja hitaan kasvun historia maaseudun työntekijöiden arjessa, mikä konkretisoitui luokkakuilussa maaseudulla pysyneiden ja kaupunkilaistaustaisten aktiivien välillä.

Poliittisia käytäntöjä sovellettiin eri organisaatioissa eri tavoin, mutta niitä yhdisti pyrkimys kasvattaa jokaisen toimijan vastuuntuntoa laajoista prosesseista ja vaikutuksista. Päiväkodin johtajat pyrkivät esittelemään uusia opetuksen käytäntöjä, jotka kehittävät lasten ja opettajien tunne- ja ryhmätyötaitoja, vastuunottoa ryhmähengestä sekä perheiden kiinnostusta kirjallisuudesta ja luonnontieteistä. Osuuskunnassa kaikki työntekijät velvoitettiin liittymään yrityksen jäseneksi ja osallistumaan tilan päätöksentekoon. Samanaikaisesti osuuskunta pyrki jatkuvasti kehittämään ekologisesti kunnianhimoisia, uudistavan maanviljelyn, lajinnukaisen eläintuotannon ja peltometsätalouden muotoja yhdessä kaikkien työntekijöiden kanssa. Yrtilat ovat tyyppillisesti pieniä perheyrittäjiä, ja taloudellinen solidaarisuus oli tärkeä osa tilojen välistä yhteistyötä. Keskinäistä kilpailua vältettiin sekä tilojen yhteisissä markkinointi- logistiikka- ja tuotekehitysaloitteissa että vientikaupassa alaa hallitsevan vientiyrityksen kanssa. Monopoliasemastaan huolimatta vientiyritys huomioi tilojen tarpeet ja tuotannon sesonkivaihtelut kauppasuhteissaan ja osaltaan tuki tilojen keskinäistä yhteistyötä.

Kaikissa tutkimuksen tapauksissa poliittisten käytäntöjen oppimisprosessin haasteeksi nousi ero kaupunkilaistaustaisten ja korkeasti koulutettujen sekä maalaistaustaisten ja matalasti koulutettujen aktiivien välillä, mikä näkyi erityisesti eri aktiivien suhtautumisessa käytäntöjen merkityksiin. Kaikissa organisaatioissa perustajat, johtajat ja vapaaehtoiset olivat lähtöisin kaupungeista tai opiskelleet niissä, kun taas paikkakunnalla pysyneet ansiotyöntekijät olivat pääsääntöisesti matalasti koulutettuja ja toimivat käytännöllisissä

kasvatus-, avustus-, viljely-, kokkaus-, ruoan prosessointi- ja säilöntätehtävissä. Maatilojen omistajille ekologinen maanviljely merkitsi kouriintuntuvaa ja vastuuntuntoista työtä epävarman, immateriaalisen taikka kilpailuhenkisen tieto- ja luovan työn tilalle. Päiväkodin johtajia innosti puolestaan alueellisen oikeudenmukaisuuden ja yhtäläisten koulutusmahdollisuuksien edistäminen. Oma toimeentulo oli heille toissijainen tekijä työn yhteiskunnallisten merkitysten rinnalla. Sen sijaan kaikki haastatellut paikalliset arvostivat pysyvää työpaikkaa ja riittävää toimeentuloa yhtä paljon tai enemmän kuin työn sisältöä. Kaupunkilaistaustaisten aktiivien haasteena oli siten herättää käytännön työntekijöiden kiinnostus työn periaatteita ja laajaa vastuunkantoa kohtaan, mikä tulee esille osuuskunnan matkailusta vastaavan työntekijän haastattelussa:

H16: ”meidän on opittava pikkuhiljaa, mitä tarkoittaa [...] kantaa vastuuta; ei vain siitä, mitä teemme, vaan myös itse organisaatiosta. Se on vaikea osa, koska jos työskentelen omalla osastollani, olen täysin vastuussa siitä, mitä teen siellä, mutta meidän on opittava, että meidän on oltava vastuussa myös siitä, mitä muut tekevät. Ja se on mielestäni ehkä vaikein osa.”

Tutkimuksen tapauksista Osuuskunta on onnistunut tässä parhaiten. Kun Osuuskuntaan ryhdyttiin palkkaamaan nuoria, itseorganisoitumisessa kokeneita työntekijöitä, eivät vanhat työntekijät ensin luottaneet ”koulutulokkaisiin” (H13). Pikkuhiljaa jälkimmäiset ovat kuitenkin ansainneet paikkansa ja rohkaisseet sekä kollegoitaan oma-aloitteisuuteen että omistajaa luopumaan strategisesta vastuustaan. Kyläläiset ovat alkaneet osallistua osuuskunnan järjestämille peltometsätalous-kursseille, ja kaikkien työntekijöiden kesken on keskusteltu tilan eläintuotannon periaatteista sekä kasvavan vegaaniasiakaskunnan tarpeista. Poliittisten käytäntöjen leviämistä edisti erityisesti kunnioittava yhteistyö eri taustaisten ihmisten kesken. Tätä kuvaa ote tutkimuspäiväkirjasta, jossa keskustelen tutkijaparini Lauran sekä osuuskunnan päätöksenteon käytännöistä vastaavan työntekijän kanssa:

Osk P4: ”Zé sanoi, että vaikeinta olisi vakuuttaa [kollegat] työnsä taloudellisesta arvosta. Miten hän voi perustella käyttävänsä työtunteja johonkin aineettomaan? Toistaiseksi se on ok, koska aikaa [hajautetun päätöksenteon parissa] kuluu niin vähän, mutta pystyykö hän ottamaan seuraavan askeleen. Niinpä tosiaan, kun minä haluan ottaa sen askeleen, totesi Laura [...]. Joku ulkopuolinen tulee kertomaan, miten organisoitua, ”tekemättä itse mitään”. Laura sanoi, että Henrik [omistaja] oli fiksu palkatessaan Zén ensisijaisesti puutarhuriksi. Zé oli samaa mieltä, ihmiset näkevät minun hikoilevan ja työskentelevän kuin yksi heistä.”

Myös Päiväkodissa pyrittiin yhteiseen organisointiin, ja kaikista kasvatustyötä kehittävästä uusista projekteista keskusteltiin viikoittaisissa kokouksissa. Päiväkodissa johtajien pyrkimys toisten kehittämiseen ja heidän puolestaan tietämiseen (Miller 2019, 171–172) johti kuitenkin vastakkainasetteluun työyhteisön sisällä ja lopulta johtajien eroamiseen. Heidän mukaansa opettajat eivät innostuneet antamaan omia ideoitaan ja ottamaan vastuuta projekteista. Työntekijät itse pitivät projekteja opettavaisina ja inspiroivina, mutta koska niiden suunnittelu ja raportointi tuli tehdä vapaa-ajalla täysipäiväisen hoitotyön päälle, oli kehitystyön määrä ja tahti heille liikaa. Omien havaintojeni perusteella opettajien vastuuntunto ja motivaatio kehitystyöstä oli kasvanut projektien ansiosta, mutta johtajat sanoivat pettyneensä ja turhautuneensa työntekijöiden ”nurkkakuntaisuuteen” ja ”osaamattomuuteen” (H1). Siinä missä Zé pystyi palkkatyönsä ohessa luomaan luottavaiset suhteet kollegoihinsa, päiväkodin johtajista toinen jäi vapaaehtoisena työntekijöille etäiseksi, koska hänen palkkatyönsä rytmit estivät säännöllisen, vapaaehtoisen osallistumisen päiväkodin arkeen. Tämä käy ilmi seuraavasta sitaatista varapuheenjohtajan haastattelusta:

H1: ”Ehkä minun olisi pitänyt mennä useammin opettajien viikkokokoukseen. Tein paljon töitä taustalla, kotona [...]. Ehkä jos olisin ollut siellä useammin, asiat olisivat voineet olla toisin [...] Ehkä minun ei olisi

pitänyt tehdä niin paljon työtä, joka olisi kuulunut heille [...] En haluaisi...”

T1: ”Opettaa heitä?”

H1: ”No, yritin kyllä, mutta heillä ei ole paljon aikaa tällaiseen tasapainotteluun. Ei, heidän on oltava lasten kanssa työpäivän loppuun asti. [...] Teen [hankesuunnittelun] mieluummin alusta alkaen [itse] sen sijaan, että yrittäisin järjestää uudelleen toisten tekemiä töitä, koska siihen menee paljon enemmän aikaa. [...] käytn paljon aikaa vapaaehtoistehtäviin ja jätin palkkatyöni taka-alalle [...] Heidän viikoittaiset kokouksensa ovat kello 15:30 iltapäivällä, se häiritsee suuresti rutiinejani.”

Esimerkit osoittavat siten, että supistumisen oloissa vaihtoehtoinen, mutta vakaa ansiotyö ekologisesti ja sosiaalisesti vastuullisen tuotannon parissa voi olla eräs toimiva keino tutustuttaa ja sitouttaa laajempaa väestöä kestäväen talouden käytäntöihin. Myös Päiväkodin johtajat olisivat voineet sitoutua vapaaehtoistyöhönsä pitkäaikaisemmin ja joustavammin, ellei heidän ei olisi täytynyt hankkia kaikkea eläntöön muualta. Kaikissa organisaatioissa ei-kaupalliset suhteet, muun muassa lahjoitukset talkoot, ja vapaamuotoinen ajanvietto vahvistivat olennaisesti elinkeinotoimijoiden keskinäisiä suhteita ja heidän suhteitaan kyläläisiin, mutta ennen kaikkea pitkäaikaiset ansiotyösuhteet tai palvelun käyttäytyminen hälvensivät paikallisten asukkaiden ennakkoluuloa uudenlaisia tuotannon muotoja kohtaan. Yrittäjäily ei ole saavuttanut suosiota paikallisten keskuudessa, sillä tilat ovat tyypillisesti kaupunkilaisten perustamia, pieniä ja niukasti tuottavia perheyrittäjiä, ja paikallisilla on puolestaan usein kokemusta kotitarveviljelystä sekä realistinen käsitys alan työteläisyydestä ja tuottavuudesta. Koska ekososiaaliset elinkeinotoimijat eivät kuitenkaan pyri, saati kykene tuottamaan riittävästi rahatuloa kaikkien osallisten elannon turvaamiseen nykyisen järjestelmän puitteissa, voisi hyvinvointivaltio tukea näitä kestäväen työn ja palvelun muotoja merkittävästi, mihin palaan tekstin lopussa.

Toiseksi esimerkeistä käy ilmi, että yksin keskuksesta tulevien uusien aktiivien ja ideoiden arvostaminen voi synnyttää jännitteitä olemassa olevien työn ja yhteisöllisyyden käytäntöjen kanssa. Tätä ei ole maaseudun kestävien elinkeinojen tutkimuksessa riittävästi huomioitu (Carfagna ym. 2014; Cunha ym. 2020). Päiväkodin johtajien tavoitteena oli sivistää asukkaita ja auttaa heikossa asemassa olevia lapsia, ja tämä asennoituminen heijastui heidän ymmärtämättömyyteensä päivähoitajien työn todellisuutta kohtaan. Siellä, missä johtajat ja kehittäjät sen sijaan arvostivat myös ”ei-poliittisia”, suoritettavia käytäntöjä ja tekijöitä, sekä työskentelivät ja viettivät aikaa yhdessä käytännön työntekijöiden kanssa, muodostui ymmärrys ja pohja keskinäiselle oppimiselle.

Uuden elinkeinotoiminnan valtavirtaistuminen talouskriisin kirittämänä ja käytännön kompastuskivet

Tarkastelen seuraavaksi, miten ekososiaalisen elinkeinotoiminnan vakiintuminen vaikuttaa siirtymän edellytyksiin, ja millaisia jännitteitä aluekehityksen instituutioiden kanssa prosessissa syntyy. Jos supistumisen kokemukset vähensivät uusien elinkeinojen suosiota maaseudun paikallisväestön keskuudessa, näyttäytyi yrittäjäily kaupunkilaistaustaisille perustajille ja aluekehitystoimijoille toivoa herättävänä ratkaisuna taloudelliseen kriisiin. Yrittäjäily on osa Portugalin ruokaperinnettä, mutta ammattimaiseksi elinkeinotoiminnaksi se kehittyi vasta vuoden 2008 finanssikriisin jälkimainigeissa. Se on siten hyvä esimerkki siitä, millaisia ristiriitaisia muutoksia nopea supistumisen kokemus voi sysätä käyntiin. Kriisitilanteesta kumpuavat odotukset ja tenhoava mediaviestintä saivat uuden alan leviämään tehokkaasti, mutta nopea kehitys ei jättänyt riittävästi tilaa paikallisille kokeiluille ja kyseenalaistamiselle (Alhojärvi 2017). Näin ollen uuden elinkeinotoiminnan nopea institutionalisoituminen ei osoittautunut yksiselitteisesti paremmaksi ratkaisuksi siirtymän kannalta kuin sen käytäntöjen hidaskäyttöön opettelu.

Portugalissa työttömyys kasvoi taluskriisin vuoksi myös nuorten, koulutettujen aikuisten keskuudessa luovilla ja tietotyön aloilla. Maatalouspolitiikka oli sen sijaan eräitä harvoja julkisten investointien aloja, joihin talouskuriohjelma ei vaikuttanut (Directorate-General for Economic and Financial Affairs 2011). Kriisin jälkimainingeissa muutamit näkyvät sosiaalisen median vaikuttajat ryhtyivät brändäämään ”uutta maalaisuutta” yleisesti ja yrttiviljelyä erityisesti ekologisenä, tulevaisuuden elämäntyylinä. Ajatus yrttiviljelystä uudenlaisena toimeentulon mahdollisuutena sekä kestäväenä elämäntapana alkoi leviää, ja vuosina 2009–2013 tilojen määrä nelinkertaistui lähes 200:an (Gabineto de Planeamento e Políticas 2013, 7, 16).

Valtaosa uusista yrittäjistä rahoitti perustamisen ”nuoren viljelijän” kansallisen investointitukiohjelman avulla (Gabineto de Planeamento e Políticas 2013, 37), ja ennennäkemätön määrä hakijoita vailla aiempaa kokemusta maatalousalalta synnytti markkinan konsulttitoiminnalle. Konsulttiyritykset laativat viljelijöille liiketoimintasuunnitelmat hakemusta varten ja ottivat niihin mallia alan tunnetuimman mediavaikuttajan tilalta. Haastattelujen mukaan viljelijöitä neuvottiin muun muassa kattamaan yrttipenkit muovilla rikkaruohojen kasvun estämiseksi. Eräät alan pioneereista kääntyivät myös alueella toimineen Mouran paikalliskehittämisjärjestön puoleen. Yhdessä alueen yliopistojen kanssa he ryhtyivät järjestämään avoimia ja vapaamuotoisia vertaisneuvontatapaamisia uusille tilallisille sekä tuottamaan investointituen vaatimaa koulutuspalvelua. Mouran paikalliskehittämisjärjestö alkoi myös järjestää vierailuja kansainvälisille messuille ja naapurimaihin, joissa ammattimaisella yrttiviljelyllä on pitkät perinteet. Pian neuvontaverkoston vetäjät huomasivat, että muualla yrttiviljely ei ole oma sektorinsa, vaan osa monimuotoista puutarhaviljelyä eikä muovikatteita penkeissä käytetty. He alkoivat kyseenalaistaa nopeasti vakiintunutta standardia, mutta vaihtoehtoinen tieto ei ehtinyt enää lyödä läpi. Tätä kuvaa seuraava, erään verkoston koordinaattorin sitaatti:

T2: *”Teillä oli siis verkosto [...] jonka avulla viestiä muista tuotantotavoista. Mutta ette tehneet sitä, koska halusitte pysyä neutraaleina?”*

H7: *”Ei, olin kriittinen. [...] kerroimme aina, tämä ei ole ainoa metodi, kaikkialla muualla maailmassa viljellään eri tavalla. [...] Yritimme vaalia kriittistä ajattelua, eikä sanoa, tämä on oikein tai väärin [...] että ihmiset oppisivat tai ottaisivat vastuuta mielipiteistään. Mutta jos ei tiedä aiheesta mitään, sitten mennään asiantuntijalle ja sanotaan, tee minulle hakemus, ihan sama.”*

Tutkimuksen aikana haasteet olivat alkaneet valjeta jo koko sektorilla. Verkoston toisen koordinaattorin mukaan monilla tulijoilla oli ollut romanttinen käsitys yrttiviljelystä, koska *”yrtejä on kaikkialla, näyttää siltä, että ne kasvavat aivan itseksensä, tuoksuvat hyvälle”* (H20). Luomuviljely on kuitenkin aina työteliästä ja vaatii paljon läsnäoloa; muovit olivat kalliita investointeja, mutta valtaosalla tiloista ne eivät toimineetkaan, vaan estivät maata hengittämästä ja uusiutumasta. Lisäksi konsulttiyritykset saivat hakemuksista provisioita investointien koon perusteella, mikä kannusti heitä laatimaan viljelijöiden investointisummat tarpeettoman suuriksi. Tyypillisesti viljelijät rahoittivat tuen omavastuuosuuden pankkilainalla, ja ennen pitkää investointituen ja lainanmaksun velvoitteet ajoivat monet viljelijät uuteen taloudelliseen ahdinkoon. Lainaus verkoston koordinaattorin haastattelusta kuvaa tilannetta, jossa jokaisen osallisen hyvistä pyrkimyksistä huolimatta ratkaisu synnytti yhtä paljon uusia ongelmia kuin mahdollisuuksia:

T1: *”Voisitko vielä mainita, kuka vahvisti sen tiedon, että yrttisektori on taloudellisesti tuottava?”*

H20: *”Se luki joissain dokumenteissa, joita kierrätettiin [...] Mutta en halua antaa nimiä. En ole varma, onko se kenenkään syy, idea vain levisi [...]”*

T1: ”Eli vähän kuin että toivo levisi? Ei mikään selkeä viesti?”

H20: ”No [...] idea oli hyvä. En usko, että kukaan halusi tietoisesti jobtaa ketään harhaan. Heillä, jotka tekivät laskelmat, oli jotain väärin oletuksia taustalla. Ja niitä ehkä toistettiin, muut käyttivät samoja laskelmia. [...] Tietysti he halusivat ansaita rahaa, mutta he myös uskoivat omiin numeroihinsa.”

Romantisoiva somemarkkinointi, markkinaehtoinen konsultointi, pitkäjänteinen maataloustukipolitiikka sekä muut sinänsä erilliset käytännöt kytkeytyivät vähitellen ja erikseen suunnittelematta uudeksi sektoriksi. Ongelma ei ollut uuden kokeilu sinänsä, vaan sen toteutuminen kiivaana trendinä ja suurina investointeina, mikä ohjasi yrittäjät sitoutumaan yksityiseen taloudelliseen riskiin ilman parempaa tietoa vaihtoehtoista. Luomuviljelyn käytäntöjen ”käytännöllinen mieli” (Dünckmann & Fladvad 2016, 42) suhteessa tilojen ja kasvien materiaaliin erityisyyksiin ei ehtinyt avautua hitaan ja tilanteisen työskentelyn ja tutkimisen avulla, kun viljely oli ”asiantuntijatietoon” nojaten valettu yhteen, hyväksi oletetun käytännön muottuun jo ennen työhön ryhtymistä. Tämän perustamismallin suosioon vaikuttivat puolestaan laajemmat käsitykset ja toiveet elintason ja uuden elinkeinon noususta taloudellisen ja ekologisen kriisin jälkeen (Alhojärvi 2017).

Sittemmin kehitystoimijat niin paikallis- kuin aluetasolla ovat aloittaneet projekteja ”uusien arvoketjujen” kehittämiseksi luonnonvaraisista tuotteista yrittäjäsektorin esimerkin mukaisesti (CC-PAM 2017, 2–3; Provere Alentejo 2021). Myös näissä hankkeissa tavoitteet mukailevat kuitenkin kapitalosentristä kehityskäsitystä: Sektoreita tuetaan, koska ne ovat onnistuneet houkuttelemaan maaseudulle nuoria, koulutettuja ihmisiä ja ne lupaavat uusia, innovatiivisia laatutuotteita vientimarkkinoille. Esimerkiksi uudistavan paikallisen ruoantuotannon edistäminen taikka ilmastonmuutoksen torjuminen eivät esiinny hankkeiden tavoitteissa. Mouran paikalliskehittämissjärjestö on yrittäjäverkoston koordinaattorina mukana hankkeissa ja politiikan kehityksessä kyetäkseen jatkamaan ja kehittämään vertaisneuvontatoimintaansa. He pyrkivät vakiinnuttamaan itseorganisoiutumiseen, kilpailu-mentaliteetin ylittämiseen ja yhteiseen vastuunottoon perustuvaa neuvontatoimintaansa myös muille uusien arvoketjujen aloille. Nämä yhteistyön käytännöt taikka viljelijöiden visiot kestävästä taloudesta eivät ole kuitenkaan syrjäyttäneet julkisen kehitystoiminnan kapitalosentristä ymmärrystä alan potentiaalista ja merkityksestä kasvun välineenä. Osalle nuorista viljelijöistä alan kehitys on silti sallinut uuden alun kestävien elinkeinojen parissa.

Ekososiaalisen elinkeinotoiminnan haaste kehityksen tulevaisuudelle instituutioiden näkökulmasta

Lopuksi tarkastelen ekososiaalisen elinkeinotoiminnan ja valtavirran aluekehityspolitiikan välisiä jännitteitä ja siirtymää edistävän talouden mahdollisuuksia aluekehitystoimijoiden haastattelujen avulla. Tarkoituksena on jäljittää, ovatko elinkeinotoiminnan poliittiset käytännöt onnistuneet nyrjäyttämään kasvukeskeisiä tulkintoja oikean kehityksen suunnasta ja määrittämään supistumisen kestäväen tulevaisuuden mahdollisuutena.

Eräs nyrjähdys on syntynyt erityisesti patohankkeen ja sen salliman hyperintensiivisen maanviljelyksen, mutta myös ympäristön tilan yleisen heikentymisen ansiosta. Kaikki haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta huolissaan paitsi biodiversiteetin menetyksestä ja ympäristön kantokyvystä, myös hyönteismyrkköjen terveysvaikutuksista. Lisäksi haastateltavat kritisoivat intensiivistä viljelyä harjoittavien yhtiöiden työllistämispolitiikkaa, jonka avulla ne asuttavat ja työllistävät suuria määriä EU:n ulkopuolisia työntekijöitä pieniin kyliin ala-arvoisin majoitus- ja työehdoin. Suurin osa huolesta kiinnittyi tällaisiin konkreettisiin menetyksiin ja uhkiin, mutta yritysverkoston edustaja tunnisti kiinnostavasti myös tarpeen uudenslaisille kehityksen mittareille:

H26: ”Suuret yritykset Alentejossa tuottavat paljon, ja BKT kasvaa näiden yritysten ansiosta. Jos me edelleen menetämme asukkaita, voi alkaa näyttää siltä, että alue on rikas, kun BKT:n kasvu suhteutetaan asukasluvuun [...] Ja saatamme menettää rahoitusta, koska BKT asukasta kohden on suuri [...]”

T3: ”Eli ne numerot eivät siis vastaa todellisuutta?”

H26: ”Kyllä.”

Tulevaisuuden työn ja kehityksen lähteeksi nimettiin puolestaan kapitalismin näkökulmasta marginaalisia talouden aloja, kuten syrjäseuduille sopivien hoivapalvelujen kehittäminen. Myös yhteiskunnalliset palveluyritykset ja julkinen sektori todettiin jo nykyään yhdeksi tärkeimmistä työllistäjistä. Seitsemän haastateltavaa, erityisesti maa- ja kalatalousalan organisaatiot sekä paikallistoimijat painottivat, että kehitys ei saa tuhota alueen ainutlaatuisia rauhaa ja luonnon monimuotoisuutta. Alueellisen koheesion ministeriön edustaja näki innovatiivisuuden mahdollisuuksia ennen kaikkea niukkojen resurssien vaalimisessa:

H30: ”Alentejo on vesilaboratorio [...] Meitä uhkaa aavikoituminen [...] Kuten “War of Thrones” Mutta meillä on jo kiinnostavia maatalouden esimerkkejä. Antaa näiden ihmisten tulla parhaiksi asiantuntijoiksi veden käytössä.”

H27: ”Meidän pitäisi nähdä arvoa siellä, mitä yleensä pidetään ongelmana ja kääntää se mahdollisuudeksi [...] Esimerkiksi harva asutus [...] meillä on alueita, joissa ei ole valosaastetta, pimeä taivas. [...] Ympäristön laatu / asiantuntijuus, mikä on seurausta yritysten ja ihmisten puutteesta.”

Erityisesti yrttiviljelyboomi ja sen tuomat uudet yrittäjät sekä pienimuotoiseen, ekologiseen ja tiiviiseen yhteistyöhön perustuva tuotanto herättivät monessa toivoa uudenlaisesta kehityksestä:

H27: ”Jokainen haluaa pärjätä yksin, tämä on minun maani, en jaa sitä. Mutta samaan aikaan heidän täytyy, koska meitä on vähän. Emme voi vain kasvaa, meidän täytyy jakaa enemmän, tehdä enemmän töitä yhdessä. On joitain esimerkkejä, Mouran paikalliskehittämissjärjestö. He tekevät hyvää työtä yrttisektorilla.

Tiivistäen voi todeta, että kapitalosentrinen kehityspolitiikka on alkanut säröillä myös aluekehityksen instituutioiden työssä, ja sen takaa on tunnistettu pienimuotoisen, kohtuullisemman elinkeinotoiminnan rihmastoja. Kokonaisvaltaisen siirtymäpolitiikan mahdollisuudeksi niitä ei kuitenkaan vielä voi sanoa. Kansallisen tason kehitystoimijoiden mukaan pienimuotoista ja ekologista kehitystä voi ja tulee edistää intensiivisen maatalouden ja teknologisen kehityksen rinnalla, mitä Gibbs ja O’Neill (2017) ovat esittäneet riittämättömänä, kestäväntöntä systeemiä vahvistavana kehityksenä. Useat puhuivat päästöjen hillinnästä, ja osa piti patohankkeen työllisyys- ja investointivaikutuksia jopa sen haittoja suurempina siitä huolimatta, että suurin osa paikallisista jää mieluummin työttömäksi kuin hyväksyy kasvihuoneiteollisuuden huonot työehdot. Voimakas huoli patohankkeen vaikutuksista ei saanut toimijoita pohtimaan intensiivisen viljelyn rajoittamista. Kaikki yrttiviljelystä inspiroituneet haastateltavat näkivät yhtä lukuun ottamatta tärkeimpänä demografisena kehityksen keinona innovatiivisten yritysten tukemisen, jotta ne menestyisivät teknologia- ja vientimarkkinoilla ja loisisivat uusia, laadukkaita ja nuoria kiinnostavia työpaikkoja. Yrttiviljelmien perustajat olivat sen sijaan muuttaneet maalle elääkseen ekologista, luonnonläheistä elämää ja tehdäkseen omaehtoista, materiaalista työtä, mutta nämä kannustimet eivät olleet päätyneet aluekehityksen instituutioiden visioihin ja keinovalikoimiin.

Kapitalosentrismin sitkeyttä voi nähdä paitsi yllä mainitussa epäekologisen kehityksen ensisijaistamisessa, myös kehityksen tavoitteiden määrittelyssä muihin alueisiin vertaamalla. Tämä tukee hyvinvointitutkimuksen huomiota hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden kokemusten suhteellisuudesta (Büchs & Koch, 2017, 69). Kansalliset aluekehitystoimijat pitivät muuttotappiota ja erityisesti nuoren ja koulutetun väestön vähenemistä suurempana ongelmana kuin ympäristön kantokykyä. Huolta ei kannettu niinkään olemassa olevien asukkaiden hyvinvoinnista vaan laadukkaiden työpaikkojen puutteesta sekä kaupunkiseutujen houkuttelevuudesta. Ongelmaksi nähtiin myös jäljelle jäävien asukkaiden ja yritysten yritteliäisyyden puute erityisesti Pohjois-Portugaliin verrattuna. Tätä selitettiin Alentejon alueen perinteellä, eli suurtilallisten muutosvastaisuudella sekä ennakkoluulolla yhteistyöhankkeita ja julkista sektoria kohtaan. Vertailu nousi esiin myös kaikkien muiden ruohonjuuritason toimijoiden paitsi Osuuskunnan puheissa. Päiväkodin johtajat olivat erityisen huolissaan alueen lasten ala-arvoisista koulutus- ja sivistysmahdollisuuksista kaupunkien mahdollisuuksiin verrattuna. He olivat yrittäjäverkoston toimijoiden kanssa ylipäättään hyvin vakuuttuneita keskiluokkaisuuden välttämättömyydestä kehitykselle, mitä kuvaa seuraava, yrittäjäverkoston koordinaattorin sitaatti:

H20: ”*Sanoin, että avoimuus ja uudet ideat ovat tosi tärkeitä paikalliselle kehittämiselle [...] ja totta kai se on helpompaa [...] jos on olemassa keskiluokkaa, joka kokeilee niitä, koska jos ihmiset ovat köyhiä, vaikka heillä on ideoita, he eivät voi vain ryhtyä –*”

T1: ”*Toteuttamaan niitä.*”

Haastattelu jatkui seuraavana päivänä, jolloin haastateltava kuitenkin tunnisti myös ”köyhältä” alueelta ponnistavan toiminnan arvon koko yhteiskunnalle:

H20: ”*Saatoin eilen kuulostaa siltä, että kehitys voi tulla vain ulkoapäin [...] siihen on syytä, että ihmiset pärjäivät täällä [...] he ovat hyvin sitkeitä [...] koko yhteiskunta tarvitsee ihmisiä, jotka osaavat tehdä monia asioita, monia eri töitä yhtä aikaa. Siten he ovat oppineet pärjäämään.*”

Johtopäätökset: maaseudun kohtuullisen talouden tulevaisuudesta

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut reilun siirtymän mahdollisuuksia supistuvan maaseudun kontekstissa ekososiaalisen elinkeinotoiminnan näkökulmasta. Olen tunnistanut ja seurannut elinkeinotoiminnasta kumpuavia poliittisia käytäntöjä, joiden avulla ruohonjuuritason toimijat pyrkivät edistämään vastuuntuntoista itseorganisoitumista sekä kestävää toimeentuloa ja palveluntuotantoa Portugalin Alentejon alueella. Olen tunnistanut poliittisten käytäntöjen, supistumisen kokemusten ja kapitalosentrisen aluekehityskäsitysten välisiä jännitteitä, joita käytäntöjen leviäminen maaseudun arjessa ja aluetaloudessa nostattaa.

Ekososiaalinen elinkeinotoiminta voi edistää reilua siirtymää kiinnittämällä nuoria, koulutettuja aktiiveja sekä globaalien kansalaistoiminnan verkostoja maaseudun paikallistalouteen ja -yhteisöihin. Samanaikaisesti elinkeinotoimijoiden haasteena on vastata puuttuvien peruspalveluiden ja toimeentulon tarpeeseen. Parhaimmillaan ne voivat kuitenkin tukea toimijoidensa kestävästä hyvinvointia, yhteistyötä ja ymmärrystä eri osallistujien erilaisista tarpeista. Tätä yhdessä työskentelyä kestävä ja globaalisti oikeudenmukaisen paikallistalouden parissa voi pitää vastapainona maaseudun supistumisen lannistaville tulkinnoille. Tulokset osoittivat, että uudet elinkeinot levisivät kestävästi, kun ne sovitettiin kulloisiinkin olemassa oleviin tuotannon tapoihin ja ympäristöihin kunnioittavassa yhteistyössä paikallisten tekijöiden kanssa. Tämä talouden muutos kiteytyi poliittisissa käytännöissä, eli jatkuvassa tilanteisessa tarkkaavaisuudessa ja toiminnan vaikutusten kyseenalaistamisessa, sekä niiden juurruttamisessa mahdollisimman

monen arkeen ja työhön. Käytäntöjen tutkiminen toi kuitenkin esille myös ristiriidat kapitalosentrisen aluekehityksen perinteen ja ekososiaalisen elinkeinotoiminnan välillä. Aluekehityksen instituutiot kiinnittivät ensisijaisen arvon ja asiantuntijuuden edelleen yksityistä voittoa edistäviin aloihin sekä nopeisiin ja laajamittaisiin, teknologisiin ratkaisuihin pienimuotoisten, matalan riskin kokeilujen sijaan. Suhteellinen taantuminen keskuksiin verrattuna nähtiin polttavammaksi kysymykseksi kuin alueen asukkaiden ja ympäristön kokonaisvaltainen hyvinvointi tai globaali kestävyyskriisi.

Koska tutkimus tuo esille turvatuun toimeentulon ja peruspalveluiden merkitystä kestäväen talouden oppimisessa, on tärkeä mainita myös perusturvan takaamiseen liittyvät haasteet ja eriarvoisuudet. Osuuskunta on perustettu perinteisen, markkinaehtoisen suurtilan jatkeeksi ja se sijaitsee pendelöintietäisyydellä Lissabonista, joten sen kehitystyötä tukevat historian saatossa kertyneet taloudelliset resurssit sekä vaihtuva joukko vapaaehtoisia kaupunkilaisia. Syrjässä sijaitsevat Yrtilat ja Päiväkoti voivat sen sijaan tukeutua vain paikallisiin voimavaroihin ja päivittäisen työnsä rajallisiin tuloihin. Kaikki tutkimuksen toimijat, mutta erityisesti syrjässä sijaitsevat neuvonta- ja peruspalvelut voisivat siis hyötyä suuresti ei-markkinaehtoisesta tuesta erilaisille työnteon ja kestäväen liikkuvuuden muodoille. Tämä voisi tarkoittaa hyvinvointivaltion toimeentuloturvaa tai riittävää perusrahoitusta, mutta soveltuvien julkisen tukimuotojen kehittämistä hidastaa edelleen myös julkisen tuen ehtoihin sisäänrakennettu kasvun velvoite (Eskelinen ym. 2020, 17). Keskiluokkaisuuden tavoittelu ei tämän tutkimuksen aktiiveille tarkoittanut yksilöiden menestymistä vapailla markkinoilla, vaan taloudellisen perusturvan, sivistyksen ja kokeilunhalun vahvistamista. Ne voivat toteutua eri toimijoille niin paikallisessa, käytännöllisessä ansiotyössä, kuin vapaaehtoistyössä, harjoittelussa tai itsensä työllistämässä (Oliveira & Penha-Lopes, 2020). Jos ekososiaalinen elinkeinotoiminta voi juurruttaa ylipaikkallista kansalaisaktivismia osaksi paikallista perustuotantoa, maailmankuvan avartuminen ja kokonaisvaltainen hyvinvointi voivat olla paremmin saavutettavissa myös syrjäseutujen arjessa tarvitsematta nostaa kaikkien asukkaiden materiaalista elintasoja länsimaiselle keskitasolle.

Siinä, missä supistumisen kokemukset olivat osaltaan tehneet paikallisista asukkaista varovaisia vaihtoehtoisten talouden muotojen suhteen, loivat ne aluekehitysinstituutioissa painetta toimia. Yrittäjäsektori syntyi järjestelmien kriisiytymisestä, koska siihen kohdistettiin osin epärealistisia odotuksia talouskriisin nopeasta ratkaisusta. Sen kehittyminen ei siten jouduttanut talouden rakenteiden tai kehityskäsitysten perusteellista muutosta. Sen sijaan alan tuottajat omaksuivat yksityisen taloudellisen riskin, yksipuolisen vientituotteen ja tehokkaasti monistettavan tuotantomallin riskialttiit periaatteet ja sektori löi sen ansiosta läpi aluekehitysinstituutioissa. Vasta viljelyn käytännöt paljastivat kuitenkin hiljalleen tilojen ekosysteemien monimutkaiset keskinäisriippuvuudet, standardisoidun tuotantomallin paikkasidonnaisuuden ja sen monistamiseen liittyvät riskit. Havainto tukee Milleriä (2019, 179), jonka mukaan tätä itsekräittisyyttä ja luonnon kanssa oppimista tulisi vaalia kaikilla toiminnan tasoilla. Erityisesti aluekehityksen instituutioiden tulisi ymmärtää myös itsensä kehityksen kohteena ja osallisena, jonka on tarpeen reflektoida omia etuoikeuksiaan ja luutumiaan ehkä jopa enemmän kuin kehityksen ”kohteiden”. Toki hajautunut vastuuntuntoon kasvaminen näyttää hitaalta ja fragmentaaraiselta keinolta suhteessa ekologisen kadon mittakaavaan ja vauhtiin, mutta nopea ja laajamittainen ratkaisu uudeksi elinkeinoksi ei osoittautunut tässä tutkimuksessa sen toimivammaksi.

Vaikka supistumisen kapitalosentrisen tulkinta korostui ennen kaikkea institutionaalisten toimijoiden haastatteluissa, sen rinnalla tunnistettiin myös kapitalistisia kehyksiä moninaisemman talouden mahdollisuuksia. Aluekehitystoimijat näkivät merkittävää innovatiivista potentiaalia supistumiseen sopeutumisessa, peruspalveluissa ja elävän luonnon vaalimisessa. Nämä näkökulmat tulevat lähelle älykkään ja aktiivisen supistumisen politiikkaa, mikä Suomessakin on jo osana kansallista aluekehityksen ohjelmaa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, 19). Portugaliin verrattuna Suomessa olisi taloudellisen tilanteen ja koulutustason puolesta runsaasti mahdollisuuksia aluekehityksen keinojen sekä työn ja

tuotannon muotojen uudelleen priorisointiin. Portugalin luomuyrittävilyel on ekologisesti suhteellisen vaaratonta verrattuna esimerkiksi kaivostoimintaan, jota ajetaan Suomessa eteenpäin osana akkuklusteria ikään kuin ainoana riittävänä ratkaisuna kiperiin globaaleihin ja alueellisen supistumisen ongelmiin (Leisti 2015; Työ- ja elinkeinoministeriö 2021).

Tutkimalla supistumisen kapitalosentrisiä tulkintoja käytäntöteorian näkökulmasta olen pyrkinyt tarkentamaan sitä, miten siirtymää hidastavia käsityksiä tuotannosta, kehityksestä ja sen asiantuntijuudesta voi tunnistaa ja haastaa sekä paikallisen yhteistyön että aluekehityksen instituutioiden tasolla. Kapitalosentrisiä ei ole tarkoitus eikä tuskin mahdollista määritellä tyhjentävästi ja selvärajaisesti (Alhojärvi 2021), vaan hahmottaa sen avulla jotain siitä, mikä niin tarpeellista talouden toiminnan muutosta pidättelee. Käytäntöteoria voi auttaa tunnistamaan ja arvostamaan toistaiseksi pienimuotoisia keinoja kestävä hyvinvoinnin turvaamiseksi, ja näkemään muutoksen mahdollisuuden myös hajautetun ja vähittäisen oppimisen ja sopeutumisen prosessissa.

Kiitokset

Kiitän tuntemattomia arvioitsijoita terävästä palautteesta, Euroopan Komission RurAction hanketta tutkimuksen rahoituksesta, yhdyshenkilöitä ja tutkimukseen osallistuneita, erityisesti Clara Lourençoaa, avusta ja inspiraatiosta, sekä Annukka Ahoa oivallisista kommentista.

Lähteet

- Aho, A. (2021) Kestävän hyvinvoinnin mahdollisuuksia osuuskuntatyössä: neljä pienosuuskuntaa eettisen päätöksenteon tiloina. *Alue ja Ympäristö* 50(1) 70–88. <https://doi.org/10.30663/ay99661>
- Alhojärvi, T. (2017) Antroposkenen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & Edistys* 42(1) 36–56. <https://doi.org/10.51809/te.105246>
- Alhojärvi, T. (2019) Harvaintalouden vaihtoehdot: jälkifossiliinen ongelma tiedossa, taloudessa ja politiikassa. *Terra* 131(1) 43–50.
- Alhojärvi, T. (2021) Kohti jälkikapitalistista tutkimusta: tilan ja talouden tulevat perinnöt. *Politiittinen Talous* 9. <https://doi.org/10.51810/pt.107659>
- Bathelt, H. & Glückler, J. (2014) Institutional change in economic geography. *Progress in Human Geography* 38(3) 340–363. <https://doi.org/10.1177/0309132513507823>
- Büchs, M. & Koch, M. (2017) *Postgrowth and wellbeing*. 1. PAINOS. Springer, Berlin, New York.
- Canavan, B. (2014) Sustainable tourism: development, decline and de-growth. Management issues from the Isle of Man. *Journal of Sustainable Tourism* 22(1) 127–147. <https://doi.org/10.1080/09669582.2013.819876>
- Cameron, J. (2015) Enterprise Innovation and Economic Diversity in Community-Supported Agriculture: Sustaining the Agricultural Commons. Teoksessa Roelvink, G. (toim.) *Making other worlds possible: performing diverse economies* 53–71. University of Minneapolis Press, Minneapolis.
- Carfagna, L.B., Dubois, E.A., Fitzmaurice, C., Ouimette, M.Y., Schor, J.B., Willis, M. & Laidley, T. (2014) An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. *Journal of Consumer Culture* 14(2) 158–178. <https://doi.org/10.1177/1469540514526227>
- Centro de Competências das Plantas Aromáticas, Medicinais e Condimentares (CC-PAM) (2017) Protocolo de Cooperação. Ministro da Agricultura, Florestas e Desenvolvimento Rural, Serpa. <https://epam.pt/wp-content/uploads/2017/03/CCPAM-protocolo_light.pdf>.
- Christmann, G. B. (2017) Analysing Changes in Discursive Constructions of Rural Areas in the Context of Demographic Change. Towards Counterpoints in the Dominant Discourse on “Dying Villages.” *Comparative Population Studies* 41(3–4) 360–378. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2017-03>
- Cunha, C., Kastenholz, E., Carneiro, M. J. (2020) Entrepreneurs in rural tourism: Do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems? *Journal of Hospitality and Tourism Management* 44 215–226. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.06.007>
- Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2011) The Economic Adjustment Programme for Portugal. Occasional Papers 79. European Commission, Brussels. <https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2011/pdf/ocp79_en.pdf>.
- Donner-Amnell, J. (2020) Elinvoimaista ja kestävä kehitystä kasvuseutujen ulkopuolella? Tapaustutkimukset Jämtlannista ja Kainuusta. *Terra* 132(3) 115–131. <https://doi.org/10.30677/terra.95473>

- Dünckmann, F., & Fladvad, B. (2016). The Practice of Changing the Rules of Practice: an Agnostic View on Food Sovereignty. *Geographische Zeitschrift* 104(1) 25–49.
- Eskelinen, T. (2020) The conception of value in community economies. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 23–46. Mayflybooks. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (2020) Introduction: Community Economies and social transformation with, within and beyond the welfare state. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 1–22. Mayflybooks. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Fletcher, R., Murray Mas, I., Blanco-Romero, A. & Blázquez-Salom, M. (2019) Tourism and degrowth: an emerging agenda for research and praxis. *Journal of Sustainable Tourism* 27(12) 1745–1763. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1679822>
- Gabineto de Planeamento e Políticas (GPP) (2013) *As Plantas Aromáticas Medicinais e Condimentares, Portugal Continental 2012*. Gabinete de Planeamento e Políticas, Lisbon. <https://www.drap.gov.pt/base/documentos/estudo_pam_final.pdf>.
- Geiselhardt, K., Hoppe-Seyley, A. & Werner, C. (2015) Vom Absetzen theoretischer Brillen und der Öffnung des eigenen Blicks - Reflexionen über praxeologische Methodologien Teoksessa Schäfer, S. & Everts, J. (toim.) *Handbuch Praktiken Und Raum: Humangeographie Nach Dem Practice Turn* 361–390. Transcript-Verlag, Bielefeld.
- Gherardi, S. & Strati, A. (2013) Introduction. Teoksessa Gherardi, S. & Strati, A. (toim.) *Learning and Knowing in Practice-Based Studies* ix–xiii. Edward Elgar, Cheltenham.
- Gibbs, D. & O’Neill, K. (2017) Future green economies and regional development: a research agenda. *Regional Studies* 51(1) 161–173. <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1255719>
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. (2019) *Eläviä Talous*. Vastapaino, Tampere.
- Gibson-Graham, J.K. (2011) Forging post-development partnerships. Teoksessa Pike, A., Rodriguez-Pose, A. & Tomaney, J. (toim.) *Handbook of Local and Regional Development* 226–236. Routledge, London, New York.
- Gibson-Graham, J.K. (2006) *Postcapitalist Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hahne, U. (2018) Die Region in der Postwachstumsdebatte. Teoksessa Knieling, J. (toim.) *Wege Zur Grossen Transformation: Herausforderungen Für Eine Nachhaltige Stadt- Und Regionalentwicklung*, 49–64. Oekom, München.
- Hauenstein, S. (2019) Bürgerschaftliche Verantwortungsübernahme in ländlich-peripheren Räumen. Eine kritische Auseinandersetzung am Beispiel Genossenschaftliche Dorfläden. Teoksessa Mießner, M., & Naumann, M. (toim.) *Kritische Geographien Ländlicher Entwicklung: Globale Transformationen Und Lokale Herausforderungen* 266–278. Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Hickel, J. (2021) The Anti-Colonial Politics of Degrowth. *Political Geography* 88 102404. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102404>
- Hirvilammi, T. (2015) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Helsinki, Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/154175>>.
- Hirvilammi, T., & Joutsenvirta, M. (2020) Diverse work practices and the role of welfare institutions. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 47–70. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Hirvilammi, T., Matthies, A.-L., Närhi, K. & Stamm, I. (2016) Kestävää siirtymää edistäviä työn ja toimeentulon muotoja – analyysi Kirjallisuudesta. *Janus* 24(4) 301–319.
- Houtbeckers, E. (2018) Framing Social Enterprise as Post-Growth Organising in the Diverse Economy. *Management revue* 29(3) 257–280. <https://doi.org/10.5771/0935-9915-2018-3-257>
- Houtbeckers, E., Kallio, G. (2019) Talous käytäntöteoreettisesti: kotitalouksien omaehtoinen ruuanhankinta taloutta koskevan tiedon lähteenä. *Tiede & Edistys* 44(2) 150–169.
- Hyvärinen, P. (2020a) Building upon, extending beyond: Small-scale food production within a Nordic welfare state. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 71–94. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Hyvärinen, P. (2020b) Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue & Ympäristö* 49(29) 22–43. <https://doi.org/10.30663/ay.97101>
- Jauhianen, S., Niemenmaa, V. (2006) *Alueellinen suunnittelu*. Vastapaino, Tampere.
- Johanisova, N. & Fraňková, E. (2017). *Eco-Social Enterprises*. Teoksessa Spash, Clive L. (toim.) *Routledge handbook of ecological economics: Nature and society* 507–516. Routledge, Abingdon, New York.
- Jones, R., Moiso, S., Weckroth, M., Woods, M., Luukkonen, J., Meyer, F. & Miggelbrink, J. (2018) Reconceptualising Territorial Cohesion Through the Prism of Spatial Justice: Critical Perspectives on Academic and Policy Discourses. Teoksessa Lang, T. & Görmar, F. (toim.) *Regional and Local Development in Times of Polarisation* 97–119. Springer, Berlin.
- Koch, M. (2018) *Sustainable welfare, degrowth and eco-social policies*. Teoksessa Vanhercke, B., Ghailani, D. & Sabato, S. (toim.) *Social Policy in the European Union: State of Play* 35–50. European Trade Union Institute (ETUI) and

- European Social Observatory (OSE), Brussels.
- Koch, M. & Fritz, M. (2014) Building the Eco-social State: Do Welfare Regimes Matter? *Journal of Social Policy* 43 679–703. <https://doi.org/10.1017/S004727941400035X>
- Knoblauch, H. (2001) Fokussierte Ethnographie: Soziologie, Ethnologie und die neue Welle der Ethnographie. *Sozialer Sinn* 2(1) 123–141.
- Kroiss, K. & Klafft, T. (2020) Chancen der Polyzentralität – Wie gestalten wir ein anderes Leben auf dem Land? Teoksessa Brokow-Loga, A. & Eckardt, F. (toim.) *Postwachstumsstadt: Konturen Einer Solidarischen Stadtpolitik* 162–171. Oekom, München.
- Kumpulainen, K. & Soini, K. (2019) How Do Community Development Activities Affect the Construction of Rural Places? A Case Study from Finland. *Sociologia Ruralis* 59(2) 294–313. <https://doi.org/10.1111/soru.12234>
- Kunze, C. & Becker, S. (2015) Collective ownership in renewable energy and opportunities for sustainable degrowth. *Sustainability Science* 10(3) 425–437. <https://doi.org/10.1007/s11625-015-0301-0>
- Krüger, T. (2020) Wider den Innovationsimperativ! Eine Kritik am Konzept der sozialen Innovation aus Postwachstums-Perspektive. Teoksessa Brokow-Loga, A. & Eckardt, F. (toim.) *Postwachstumsstadt: Konturen Einer Solidarischen Stadtpolitik* 162–171. Oekom, München.
- Lange, B. & Bürkner, H.-J. (2020) Beharrungsavantgarden« und »Verhinderungsinnovatoren« Denkanstöße für die geographische Postwachstumsdebatte. Teoksessa Lange, B., Hülz, M., Schmid, B. & Schulz, C. (toim.) *Postwachstumsgeographien: Raumbezogene Diverser Und Alternativer Ökonomien* 279–304. Transcript-Verlag, Bielefeld. <https://doi.org/10.14361/9783839451809>
- Lave, J. & Wenger, E. (2007) *Situated learning: legitimate peripheral participation, Learning in doing*. 17. Painos. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Lehtinen, A. A. (2019) Tahtomattaan radikaali: Talouden supistumisen maantiede. *Terra* 131(4) 235–246.
- Leisti, T. (2015) Analyysi: Laissa on kaivosvuotojen mentävä aukko. Yle.fi 5.12.2019. <<https://yle.fi/uutiset/3-8506494> 5.12.2019. 30.5.2021. 28.5.2021.>.
- Martins, N., Domingos, E. & Escária, S. (2008) Territórios em transformação: o caso do Alentejo. DPP - Departamento de Prospectiva e Planeamento e Relações Internacionais, Lissabon. <https://www.ccdr-a.gov.pt/docs/desenv_regional/estudos/Alentejo2030.pdf>.
- Miller, E. (2019) *Reimagining livelihoods: life beyond economy, society, and environment, Diverse economies and livable worlds*. 1. Painos. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mohn, C. C. (2020) Postwachstumsperspektiven für die Braunkoblenregion Lausitz? Chancen und Herausforderungen. Teoksessa Lange, B., Hülz, M., Schmid, B. & Schulz, C. (toim.) *Postwachstumsgeographien* 415–422. Transcript Verlag, Bielefeld.
- Nicolini, D. (2009) Zooming in and out: studying practices by switching theoretical lenses and trailing connections. *Organization Studies* 30(12) 1391–1418. <https://doi.org/10.1177/0170840609349875>
- Nicolini, D. (2013) *Practice Theory, Work, and Organization: An Introduction*. 1. Painos. Oxford University Press, Oxford.
- Noack, A. & Federwisch, T. (2019) Social Innovation in Rural Regions: Urban Impulses and Cross-Border Constellations of Actors. *Sociologia Ruralis* 59(1) 92–112. <https://doi.org/10.1111/soru.12216>
- OECD (2018) Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>
- Oliveira, H. & Penha-Lopes, G. (2020) Permaculture in Portugal: Social-Ecological Inventory of a Re-Ruralizing Grassroots Movement. *European Countryside* 12(1) 30–52. <https://doi.org/10.2478/euco-2020-0002>
- Orria, B. & Vincenzo, L. (2017) Innovation in rural development: " neo-rural " farmers branding local quality of food and territory. *IJPP – Italian Journal of Planning Practice* VII(1) 125–153.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A. & Tomaney, J. (2006) *Local and Regional Development*. 1. Painos. Routledge, London, New York.
- Pordata (2021a) Personnell employed by economic activity. 31.3.2021 <<https://www.pordata.pt/en/Municipalities/Personnel+employed+in+non+financial+enterprises+total+and+by+sector+of+economic+activity-353>>. 28.5.2021.
- Pordata (2021b) Population Density. 5.3.2021. <<https://www.pordata.pt/en/Municipalities/Population+density-452>>. 28.5.2021.
- Provere Alentejo (2021) Programa de Valorização Económica de Recursos Endógenos na região do Alentejo. <<https://silvestres.pt/o-que-fazemos/>>. 22.5.2021.
- Rahnama, M. (1997) Introduction. Teoksessa Rahnama, M. Bawtree, V. (toim.) *The Post-Development Reader* 3–21. Zed Books, London, New York.
- Schmid, B. (2020) *Making transformative geographies: lessons from Stuttgart's community economy*. 1. Painos. Transcript-Verlag, Bielefeld.
- Schmid, B. (2018) Structured Diversity: A Practice Theory Approach to Post-Growth Organisations. *Management Review* 29(3) 281–310. <https://doi.org/10.5771/0935-9915-2018-3-281>
- Schmid, B. & Smith, T. S. (2020) Social transformation and postcapitalist possibility: Emerging dialogues

- between practice theory and diverse economies. *Progress in Human Geography* 030913252090564. <https://doi.org/10.1177/0309132520905642>
- Schneider, F., Kallis, G. & Martínez-Alier, J. (2010) Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *Journal of Cleaner Production* 18(6) 511–518. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.01.014>
- Seyfang, G. & Haxeltine, A. (2012) Growing Grassroots Innovations: Exploring the Role of Community-Based Initiatives in Governing Sustainable Energy Transitions. *Environment and Planning C: Government and Policy* 30(3) 381–400. <https://doi.org/10.1068/c10222>
- Schulman (2020) Keskustelua talouden supistumisen maantieteestä. *Terra* 132(4) 191–193.
- Tschumi, P., Winiger, A., Wirth, S., Meyer, H. & Seidl, I. (2020) Wachstumsunabhängigkeit durch Soziale Innovationen? Eine Analyse potenzieller Wachstumswirkungen von Sozialen Innovationen im Schweizer Berggebiete. Teoksessa Lange, B., Hülz, M., Schmid, B. & Schulz, C. (toim.) *Postwachstumsgeographien: Raumbezogene Diverser Und Alternativer Ökonomien* 117–139. Transcript-Verlag, Bielefeld. <https://doi.org/10.14361/9783839451809>
- Työ- ja Elinkeinoministeriö (2020) Aluekehittämispäätös 2020–2023. Kestävät ja elinvoimaiset alueet. Työ- ja Elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:21. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-516>>.
- Työ- ja Elinkeinoministeriö (2021) Akkuklusterin rakentuminen Suomeen jatkuu uusien investoinnein 19.4.2021 <<https://tem.fi/-/akkuklusterin-rakentuminen-suomeen-jatkuu-uusin-investoinnein>>. 30.5.2021.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J.T. & Järvensivu, P. (2019) Onnistunut irtikytkentä Suomessa? *Alue ja Ympäristö* 48(1) 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>
- Venäläinen, J. (2020) Self-organised online ridesharing as a ‘transport commons,’ Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilampi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 117–142. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWs_final_e-book.pdf>.
- Vetter, A. & Schmelzer, M. (2020) Stadt für alle jenseits des Wachstums Was kann die Stadtforschung aus der Degrowthdebatte lernen? Teoksessa Brokow-Loga, A. & Eckardt, F. (toim.) *Postwachstumsstadt: Konturen Einer Solidarischen Stadtpolitik* 44–57. Oekom, München.
- Wenger, E. (2008) *Communities of practice: learning, meaning, and identity*. 16. Painos. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zimmermann, K. & Graziano, P. (2020) Mapping Different Worlds of Eco-Welfare States. *Sustainability* 12(5) 1819. <https://doi.org/10.3390/su12051819>